ИНСОН МАЪНАВИЯТИ ВА ЭКОЛОГИЯ

Халимбетов Ю.М.
Самарқанд давлат тиббиёт университети Самарқанд шаҳри, Ўзбекистон
Коржавов Ш.О.
Самарқанд давлат тиббиёт университети Самарқанд шаҳри, Ўзбекистон
Юлдашев С.Ж.
Самарқанд давлат тиббиёт университети Самарқанд шаҳри, Ўзбекистон
Жиянбойев Азизбек Соатбойевич[4]
Самарқанд давлат тиббиёт университети Қўшма таълим факултети талабаси

Аннотация. Шеърият мулкининг султони Алишер Навои инсон камолотининг ҳаётбахш намуналарини Фарҳод ва Мажнун каби ўлмас образлар орқали тараннум этар экан, ушбу тушунчаларни ақл-заковат, етук билимлилик, моддий ҳаёт ва табиат ўртасидаги етук муштаракликни ҳозирги талқин билан эътибор этадиган бўлсак экология деб изоҳлаганлар.

Калит сўзлар. Маънавият, инсон, шеърият, уламолар, табиий офатлар, экология.

Аннотация. Султан поэзии и литературы Алишер Навои, воспевая жизненно важные примеры человеческого развития через бесчисленные образы, такие как Фарход и Меджнун, воспевает эти понятия с нынешней интерпретацией общности между разумом, зрелостью, материальной жизнью и природой экологию.

Ключевые слова. Духовность, человек, поэзия, ученые, стихийные бедствия, экология

Abstract. Sultan of Sharia property Alisher Navoi, singing vital examples of human development through countless images such as Farhod and Majnun, celebrates these concepts with the current interpretation of the commonality between reason, maturity, material life and nature ecology.

Keywords. Spirituality, man, poetry, scientists, natural disasters, ecology

Кириш.

Албатта, комиллик ва камолотли бўлиши нафақат билим ёки савия, энг аввало атроф-муҳитга бўлган муносабати уни мароқ этиши табиат қонун-қоидаларини ўз ички ечинмаларидек қабул қилиши, яъни бир сўз билан айтганда инсон табиат билан худди эгизакдек уйғунлашиб кетсагина у том маънода маданиятга, соғлом ҳаётга ва маърифатга эриша олади[4].

ISSN 3030-3907

Афсуски, баъзан маданият, маърифат, комил инсонлик тушунчаларини бир томонлама, яъни атроф-муҳитсиз ёки ижтимоий ҳодисаларнинг у ёки бу даражадаги таъсирисиз идрок этишга интиламиз. Вахоланки, улар ўзаро чамбарчас боғлиқдир[2,6,9].

Дунёда иқлим ўзгаришлари, сув тошқинлари, ўрмон ёнғинлари, об-ҳаво ифлосланиши кучайиб, табиатга мислсиз зиён-захмат етказилаётган бир пайтда одамларнинг юксак экологик мадантяти нажот манбаи ўлароқ, инсоннинг ҳаёти, саломатлиги келажак авлодни асраб қолишга ҳал қилувчи аҳамият касб этмоқда[5].

Янги Ўзбекистоннинг стратегик мақсади экологик барқарорликни таъминлаш иқтисодий ўсишнинг ресурслар тежамкорлигига асосланган “Яшил ривожланиш” моделига ўтишдир. Шу маънода, 2025-йилнинг Ўзбекистонда “Атроф-муҳитни асраш ва “яшил иқтисодиёт йили” эълон қилиниши бежиз эмас.

Энг асосий масала Ўзбекистон нафақат Марказий Осиё, балки МДҲ мамлакатлари орасида аҳолиси тез кўпайиб бораётган давлатлардан бири саналади. Бу эса ўз навбатида шаҳар аҳолисининг уй-жойга бўлган талабини қондириш баробарида, кўп қаватли турар жойлайлар ва ер ости ва ер усти автомобил тураргоҳлари назарда тутилиши ҳамда ёмғир ва техник сувлардан суғоришда фойдаланиш тузилмаларини ташкил этишни тақозо қилади. Айниқса, Ўзбекистон 2030 стратегиясини “Атроф муҳитни асраш ва “Яшил иқтисодиёт” йилида амалга ошириш бўйича давлат дастури ва уни тасдиқлаш тўғрисидаги” Президент фармони лойиҳасидаги устувор вазифалар, йўналишлар амалга оширилаётган ишлар бизни қувонтиради. Унда атроф-муҳитни асраш, “яшил” энергияни ривожлантириш масалаларига кенг ўрин берилган. Бу орқали Ўзбекистон Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 2030-йилгача глобал кун тартибирга киритилган муҳим масалалар, яъни бугун инсоният ҳаёти ва фаровонлик даражасини кўратиш, дунёда иқтисодий, ижтимоий ва экодогик вазиятни ҳар томонлама яхшилаш орқали адолатли ва барқарор жамият қуриш бўйича кенг кўламли иқтисодиётларни амалга ошириб сезиларли натижаларга эришилмоқда.

Мақсад. Жаддалик билан ривожланиб бораётган Ўзбекистон Республикасида инсон маънавияти – маърифатининг такомиллашувини ҳамда экологик ва атроф – муҳит хар ҳил сабаларини ўрганиб чиқиш.

Материал ва услублар. Экологик маданият ёшларда болаликдан шакллантирилиши зарур. Ёшларни тартибга меҳр-муҳаббат билан ёндашишга, атроф-муҳитни озода сақлашга, саранжом-саришталикка ўргатиш оиладан, маҳалладан, боғчадан, мактабдан бошланиши керак. Барча мактабда ўқиётган ёшларни экологияни моҳиятини чуқурроқ англаш уларга

ISSN 3030-3907

экологиядан назарий ва амалий дарс ўтиш лозим. Бундан ташқари ҳар йили ўтказиладиган энг намунали маҳалла кўрик-танловига маҳаллада атроф-муҳитни соғломлаштириш борасида олиб борган ишлари тўғрисида саволларни ҳам қўшиш яхши самара беради деб ўйлаймиз.

Собиқ Совет тузуми шароитида Ўзбекистонда ер ва сув заҳираларидан фойдаланишга қаратилган нотўғри сиёсат Орол ва сув сатҳининг кескин камайиб кетишига олиб келди. Орол сувининг қуриши, унинг очилиб қолган тагидаги тузларнинг шамол ёрдамида узоқ масофаларга олиб борилган, суғориладиган ерларни туз билан қоплаган.

Республикамизда экологик вазиятнинг хавфли ҳолатга келиши навақат Орол фожиаси билан боғлиқ бўлибгина қолмай, балки жумғуриятимизда, шу жумладан Самарқанд вилоятида жойлашган саноат корхоналарининг етарли даражада янги технологик ускуналар билан жихозланганлиги коммунал хўжалигидаги чиқараётган ифлос сувлар ҳамда траспорт воситаларидан чиқаётган тутунлар ҳам сабабчидир.

Шу билан биргаликда вилоятимизда экологик муҳитнинг ифлосланишига аҳолининг ўзи ҳам катта таъсир кўрсатсоқда. Масалан, Самарқанд шаҳри шимолий-шарқий қисмидан ўтувчи Сиёб, жанубидаги Дарғом каналларига шу канал атрофида яшовчи аҳоли ҳар ҳар ифлос сувларни ва чорва молларни чиқиндиларини каналга ташлаши ҳаммага аён. Ахир илгари сувга тупурманг харом бўлади деб кексаларимиз ёшларга ўгит берар эдиларку. Нимагадир ҳозирги кунда бундай масалаларга барчамиз бефарқ қараймиз.

Шу боис мамлакатимизда экологик муаммоларни бартараф қилиш борасидаги қатор саъий-ҳаракатлар амалга оширилмоқда. Жумладан, Ўзбекистонда ҳам давлатимиз раҳбари ташаббуси билан экологик муаммоларнинг олдини олиш, уларнинг салбий оқибатларини юмшатишга қаратилган амалий жора-тадбирлар ҳаётга татбиқ этиляпти.

Хусусан, Президентимиз ташаббуси билан ҳаётга кўчган “Яшил макон” умуммиллий лойиҳаси ушбу эзгу ташаббусларнинг дебочаси бўлди. Лойиҳа доирасидан юртимизнинг барча ҳудудларда кўчатлар экилиб, боғлар, хиёбонлар барпо қилиняпти. Бу эзгу йилларда ҳамма бирдам бўлиб фаолият кўрсатаётгани кўнгилни хушнуд қилади

Шу йил 14-январь Президент Шавкат Мирзиёев Бирлашган Араб Амирликларига ўтказилган. “Абу-Даби барқарор ривожланиш ҳафталиги” саммитида сўзлаган нутқида бу ҳақда шундай деди:

“Янги Ўзбекистоннинг стратегик мақсади экологик барқарорлигини таъминлаш, иқтисодий ўсишнинг ресурслари тежамкорлигига асосланган “Яшил” ривожланиш моделига ўтишдир.

ISSN 3030-3907

Бинобарин, Ўзбекистон-2030 стратегиясини “Атроф-муҳитни асраш ва “Яшил” иқтисодиёт йилида амалга ошириш бўйича давлат дастури ва уни тасвирлаш тўғричида”ги Президент фармони лойиҳасида ҳар бир соҳа ходими фаол иштирок этиши белгиланган.

Хусусан 2025-йил 1-сентябрдан бошлаб тадбиркорлик субъектларига “яшил тадбиркор” мақомини берилишини назарда тутувчи платформани ишга тушуриш ҳам таклиф қилинмоқда.

Лойиҳага кўра кўкламзорлаштиришга хисса қўшган, жумладан корхонани “яшил белбоғ” билан ўраган, томчилатиш, ёмғирлатиш ва контейнерли суғориш тизимини жорий қилган, энергия тежовчи ускуналар ва технологияларни амалда қўллаган тадбиркорларга “яшил тадбиркор” мақоми берилиши белгиланган.

Натижалар ва таҳлил. Зотан, экологияга нисбатан бешафқат муносабат қилинмоқда. Катта муаммоларга олиб келиши мумкин. Шу маънода, юртдошларимизнинг чиқиндига муносабатини ўзгармаса, яқин йилларда шаҳару-қишлоқларимизда тозалик, пировардига инсонлар саломатлиги билан боғлиқ жиддий масалалар пайдо бўлиши мумкин.

Дастур лойиҳасида 2025-йилда аҳоли саломатлигини яхшилаш, экологик бурилиш тартибини шакллантириш ва инсон салоҳиятини рўёбга чиқариш учун шарт-шароитларни яратиш борасида аҳолининг кундалик ҳаётига экологик тамойилларни сингдириш орқали юртимизда «Экофаол фуқаро» ҳаёт тарзини кенг тарғиб қилишга қаратилган «Бир миллат – яшил оила» умуммиллий ҳаракатини йўлга қўйиш қайд қилинган.

Университетимизда биология, экология, жисмоний маданият, касб-ҳунар таълими каби ихтисосликлари бўйича таълим олувчи бўлажак шифокорлар одам физиологияси ва биокимё асосларидан сабоқ олиб, ўсиш, ривожланиш, жисмоний чиниқиш ҳамда соғлом турмуш тарзини биологик моҳиятини ўрганиш билан баракали умр кўришга оид миллий қадриятлардан ўринли фойдаланиш сирларини ҳам ўрганадилар. Бунда Ибн Синонинг мероси муҳимдир. Улуғ аллома одам гавдасининг аҳволини ўрганиб, ундаги мавжуд соғлиқни сақлаш, йўқолганини қайтариш тиб илмининг мазмуни ва вазифаларини ташкил этади деб аниқ кўрсатилган. Соғлиқ ва касаллик тўрт хил асосга эга: моддий, фаол ёки таъсир қилувчи, шаклий ва тугалловчи, улар одам гавдасининг ҳолатларини ўзгартира оладиган сабаблардир. Булар ҳаволар ва уларга асосланган нарсалар, овқатлар, сувлар, ичимликлар ҳамда уларга алоқадор нарсалар бўлиши, жисмий, нафсоний ҳаракатлар ва озодаликдир.

Ибн Сино атмосфера ҳавоси билан йил фаслларининг гавдага таъсир этиши ҳамда муҳим физиологик-биокимёвий асосларни кўрсата олган.

ISSN 3030-3907

Жумладан, ҳаво ўпка орқали артерияларга туташ тешиклар орқали рухга тортилади, ўзи билан бирга тумансимон буғни олиб чиқади. Ҳаво тоза бўлса, у соғломлик учун ишловчи, ҳаво ўзгарган бўлса, бу ишнинг тескариси деб тушунтирилган.

Хулоса. Худди шундай, иссиқ-совуқ, намлик, қуруқлик каби омилларнинг тани жонга таъсири илмий асосланган. Турар жой, ейиладиган, ичиладиган нарсалар келтирилиб чиқарадиган ҳодисалар ҳақида ҳам муҳим қадриятларни бизга мерос қолдирган. Улардан модда ва биоқувват алмашигувчи жараёнларнинг моҳиятини очиб беришда ўринли фойдаланиш зарур. Бунда аҳоли орасида кунлик юриш ва югуриш тарғиб қилинади “яшил” транспортда, жумладан, велосипедда ҳаракатланиш рағбатлантирилади, пластик маҳсулотлардан фойдаланиш камайтирилади, озиқ-овқат исрофгарчилини олди одинади, сув ва газ, электр энергияси оқилона ишлатилади.

Ўзбекистоннинг ҳар бир фуқароси, асосан ёш авлод вакиллари экология ҳаёт-мамот масаласи эканлигини теран англаб, бошқаларни ҳам шунга даъват этсаккина бу борада ўзгаришлар бўлади. Ёш авлодларга кўркам табиатни, сўлим боғларни, ҳиёбонларни тоза-озода, маҳалла кўчаларини, қисқа қилиб обод Ватанни мерос қолдирамиз.

АДАБИЁТЛАР

1. Абдуазимова З.А. Шахс-эстетик дидини шакллантиришда эко-эстетик маданият //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. NUU Conference 2. – С. 110-114.
2. Абдуллаева Д.Н. Мактаб географик таълими орқали геоэкологик маданиятни шакллантириш масалалари //Современное образование (Узбекистан). – 2022. – №. 12 (121). – С. 36-42.
3. Ахмедов А., Пулатова М. Роль надзорных институтов в рациональной организации международных экологических отношений //ББК 1 Е91. – 2018. – С. 156.
4. Бобоева М. Жамиятда экологик саводхонликни ривожланишини тарихий илдизлари //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. TSTU Conference 1. – С. 778-783.
5. Жўраева Ф.Б. Экологик муаммолар ва ёшлар маънавияти //Golden brain. – 2024. – Т. 2. – №. 8. – С. 48-52.
6. Кушбаков К.Б. Ижтимоий Экологик онг ва маданиятни соғломлаштиришнинг долзарб масалалари //Web of Scholar. – 2016. – №. 2. – С. 70-72.
7. Хайдаров З.Ё., Омиршот Т. Экологические проблемы и развития сельского хозяйства //Кишоварз. – 2013. – №. 3. – С. 5-7.

ISSN 3030-3907

8. Ходжиболаева Н. М. Ўзбек жадид мутафаккири Абдулла Авлонийнинг инсон ва табиат муносабатларига доир ижтимоий-педагогик қарашлари //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 10-2. – С. 688-695.
9. Ҳусанов Э.Т. Современное образование (узбекистан) //современное образование (Узбекистан) Учредители: Общество с ограниченной ответственностью" Центр инновационных технологий". – №. 4. – С. 66-74.
10. Қораев С. Б. Экологик талим-тарбияда муоммо ва ечимлар //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 4. – С. 255-260.
11. Arzimatova I., Tursunov B. The Role social factors in the spiritual development personality //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 163-170.
12. Xudayqulov X., Abdurazaqov F. Ёшлар орасида нутқ маданияти ривожлантириш технологиялари //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B7. – С. 815-821.
13. Yuldashev S. et al. National Processes In Uzbekistan And The Formation Of The Internationalist Maturity Of The Younger Generation //The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 167-175.
14. Зиядуллаев Ш. Х. и др. Роль некоторых регуляторных цитокинов в иммунопатогенезе экзогенных аллергических альвеолитов //Здобутки клінічної і експериментальної медицини. – 2017. – №. 1. – С. 38-41.
15. Юлдашев С. Ж. и др. Взаимосвязь между показателями системы ММП/ТИМП и функциональными параметрами сердечно-сосудистой системы при хронической сердечной недостаточности //Вопросы науки и образования. – 2019. – №. 27 (76). – С. 66-75.

ISSN 3030-3907